

Lektioita

Sanna Ovaskainen^a

Ekologisen elämäntavan mahdollisuudet ja rajat Lapissa

Väitöstilaisuuden lectio praecursoria

Lapin yliopisto, 5.4.2019

Väitöstilaisuuteni kanssa samaan aikaan järjestetään valtakunnallinen opiskelijoiden ilmastolakko-mielenilmaus myös täällä Rovaniemellä. Mielenilmauksessa vaaditaan päättäjiltä konkreettisia tekoja ilmaston lämpenemisen rajoittamiseksi.

Mielenilmaukset riittämättömiä ilmastonmuutoksen vastaisia toimia kohtaan ovat lisääntyneet eri puolilla maailmaa ja ilmastonmuutoksesta on tullut päivittäinen puheenaihe viimeistään hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneelin viime elokuussa julkaiseman erikoisraportin jälkeen.

Raportissa kerrotaan, että ilmasto lämpenee hälyttävällä vauhdilla, ja raportissa vaaditaan kiireellisiä toimia ja päästövähennyksiä, jotta ilmastonmuutoksen vakavilta seurauksilta voitaisiin välttyä. Tavoitteen saavuttamiseksi tarvittavan muutoksen mittakaavaa on luonnehdittu ennennäkemättömäksi. Raportin viesti on selkeä: Kaikkien tahojen pitää tehdä ilmastomuutoksen vastaisia toimia ripeämmin, eikä aikaa ole enää yhtään hukattavaksi.

Ympäristöpoliittisissa keskusteluissa ratkaisuksi ympäristöongelmiin on teknologisten innovaatioiden ja kansainvälisten sopimusten sekä taloudellisten ohjaukeinojen rinnalle nostettu ihmisten yksilöllisten elämäntapojen ja kulutustottumusten muuttaminen ympäristövastuullisemmiksi.

Käytännössä ympäristövastuullisempien elämäntapojen omaksumista on pyritty edistämään tarjoamalla ihmisille tietoa, ohjausta, neuvontaa ja asennekasvatusta heidän elämäntapojensa ympäristövaikutuksista ja näin pyritty vaikuttamaan heidän toimintaansa. Ihmisiä kannustetaan kierrättämään, muuttamaan ruokailutottumuksiaan, säästämään energiaa sekä käyttämään joukkoliikennettä ja tarkkailemaan hiilijalanjälkeään erilaisten laskureiden avulla.

Tutkimusten mukaan ihmiset ovat huolissaan ympäristön tilasta ja tietoisia ympäristöongelmista. Yhä enemmän puhutaan myös ahdistuksesta ja huolesta, joita ympäristöongelmat, kuten ilmastonmuutos eri ikäisille ihmisille aiheuttavat. Huoli ympäristöstä ei kuitenkaan ole konkretisoitunut ihmisten arkielämän toimissa riittävällä tavalla ja meidän suomalaisten ekologinen jalanjälki on maailman suurimpien joukossa.

Toistaiseksi ekologiset elämäntapamuutokset ovatkin vielä laajemmassa mittakaavassa jääneet toteutumatta. Vaille vastausta edelleen on jäänyt se, miten ihmiset saadaan käytännössä omaksumaan kestävämpiä elämäntapoja. Kestävämmän elämäntavan ja kulttuurin edistämiseksi onkin kaivattu tilannesidonnaisempaa ja käytännöllisempää tietoa ihmisten elämäntavoista,

^a Lapin yliopisto, sanna.ovaskainen@ulapland.fi

arjesta ja luontosuhteista unohtamatta kuitenkin ihmisen toimintaan vaikuttavia rakenteellisia ja kulttuurisia ehtoja.

Tähän tutkimukselliseen haasteeseen olen osaltani tutkimuksessani tarttunut. Tutkimukseni aiheena ovat ekologisen elämäntavan mahdollisuudet ja rajat sekä variaatiot. Tutkimukseni empiirisenä kohteena on ollut lappilainen ekologinen elämäntapa niin kuin ekologisen elämäntavan valinneet ihmiset sen ovat kuvanneet ja kertoneet.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys rakentuu arjen ympäristöpolitiikan ja luontosuhteen moniulotteisen teoreettisen jäsentelyn lähtökohdille. Analyttisinä ja kokoavina käsitteinä tutkimuksessani ovat luontosuhde ja luontokäsitys.

Tutkimuksessani pohdin, mikä motivoi ekologiisiin elämäntapavalintoihin. Minkälaisia merkityksiä luonto ja ympäristö tutkimukseeni osallistujien tarinoissa saavat? Entä mitkä ovat ympäristövastuullisen toiminnan mahdollisuudet ja esteet erilaisissa elämäntilanteissa ja asuinympäristöissä?

Tutkimukseni aineistona on kahdenkymmenen eri-ikäisen ja erilaisessa elämänvaiheessa olevan sekä eri paikkakunnalla asuvan ekologisesti orientoituneen henkilön teemaelämäkertahaastattelut. Haastateltavista 11 on naisia ja 9 miehiä. Heidän ikäjakaumansa on laaja; nuorin haastateltavista oli haastatteluhetkellä 18-vuotias, vanhin 75-vuotias.

Ennen tutkimukseni aineiston keräämistä ja vielä aineiston keräämisen ajanakin jäsentelin ekologista elämäntapaa yksilöllisiin kulutusvalintoihin kytkeytyvänä ja hiilijalanjäljellä mitattavissa olevana. Näistä teemoista ajattelin myös tutkimukseeni osallistuvien henkilöiden minulle kertovan. Aloittaessani tutkimushaastattelut koin kuitenkin yllätyksen. Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt toki valittelivat joukkoliikenteen vähäisyyttä ja kierrätyspisteiden puuttumista sekä erilaisten elämäntilanteiden mukanaan tuomia haasteita mutta he kuvasivat Lappia myös ekoihmisen haavemaaksi ja kertoivat Lapissa asumisen tarjoavan monenlaisia mahdollisuuksia ekologisen elämäntavan toteuttamiseen,

Tutkimusaineistossa ihmisen ja luonnon välistä suhdetta ekologisemmista lähtökohdista määritellään useasta eri näkökulmasta, mikä kuvastaa hyvin ihmisten luontosuhteiden moniulotteisuutta. Tutkimukseeni osallistujille Luonto on paljon muutakin kuin huolenaihe, se on myös hyvinvoinnin lähde, ilon ja onnen aihe ja elämisen rytmittäjä. Luontoa kuvataan niin ihmisen pelastajana kuin hänen kokonaisvaltaisen hyvinvointinsa turvaajanakin. Mutta luonto voidaan nähdä myös hauraana ja pelastettavana. Luontoa voivat olla lukemat vesi- ja sähkömittareissa sekä hiilijalanjälkilaskureissa, mutta luonto on myös ravinnon ja toimeentulon lähde, konkreettinen toiminnallinen ympäristö, jossa viljellään, kalastetaan ja retkeillään ja josta nautitaan.

Erilaiset määritelmät tai luontokäsitykset korostavat kukin omanlaisiaan, toisistaan poikkeavia idealeja ja käytäntöjä ja suuntaavat käytännössä ihmisten toimintaa luontoa kohtaan eri tavoin. Erilaiset luontokäsitykset voivat myös aiheuttaa ristiriitoja ihmisten elämään. Ympäristöpolitiikan kehittämisen kannalta merkitykselliseksi tästä näkökulmasta muodostuukin nimenomaan se, miten voitaisiin edistää ihmisten luontosuhteiden eri ulottuvuuksien toteutumista erilaisissa asuinympäristöissä. Miten esimerkiksi kaupunkilaisille voitaisiin tarjota entistä paremmin mahdollisuuksia luonnon kokemiseen ja miten toisaalta vahvistettaisiin maaseudulla asuvien ihmisten mahdollisuuksia ekologisuuteen esimerkiksi liikkumis- ja kierrättämiskäytäntöjen suhteen? Tällä hetkellä vaikuttaa, että ekologiset elämäntapapyrkimykset ja ideallit joutuvat usein ristiriitaan ja asettuvat vastakkain toistensa kanssa tuottaen jopa paradokseja.

Tutkimusaineiston analyysin perusteella ekologinen elämäntapa osoittautui paljon monivaihteisemmaksi ja syvemmäksi kuin pelkiksi yksittäisiksi ekoteoiksi, joiden kautta ekologista elämäntapaa usein määritellään. Ekologinen elämäntapa osoittautui kokonaisvaltaiseksi elämäntavaksi, jossa luonto ja ympäristö pyritään ottamaan huomioon mahdollisimman kattavasti elämän eri osa-alueilla. Tulkintani mukaan ekologisen elämäntavan taustalta on löydettävissä tietynlainen normatiivinen perusta, jota tutkimuksessani nimitän *ekologiseksi luontosuhteeksi*. Mielenkiintoista ympäristövastuullisen elämäntavan edistämisen mahdollisuuksia pohdittaessa onkin selvittää, miten ekologisen luontosuhteen muotoutumista voitaisiin tukea ja edistää.

Tutkimusaineistossa korostuivat niin luontokokemusten, luonnossa toimimisen ja

tekemisen kuin sosiokulttuurisen kontekstin ja ympäristötiedonkin rooli ja merkitys ekologisen luontosuhteen muotoutumisessa. Niin ikään painottui luontoon liittyvän tunnesiteen muotoutumisen merkityksellisyys sekä luontosuhteen rakentumisen moniulotteisuus ja prosessinomaisuus.

Aineiston analyysin perusteella luontosuhteiden rakentuminen on tilannesidonnaista ja paikantunutta. Ihmisten luontosuhteita ja heidän käsityksiään luonnosta muokkaavat sekä luonnonympäristöt, joissa ihmiset kulloinkin toimivat, mutta myös sosiokulttuuriset kontekstit, joissa he elävät. Tästä näkökulmasta tärkeää olisikin tukea ja tehdä mahdolliseksi se, että eri paikoissa asuvilla, eri-ikäisillä ihmisillä olisi mahdollisuus luonnon kokemiseen ja kohtaamiseen sekä luonnosta nauttimiseen omilla elinympäristöissään.

Kokemuksellisuuden ja tilannesidonnaisuuden lisäksi ihmisten luontosuhteiden rakentumisessa on aina mukana myös kulttuurisia ja yhteiskunnallisia elementtejä. Toisin sanoen, myös erilaisilla kulttuurisilla luontokäsityksillä on vaikutuksensa ihmisten ja ihmisryhmien luontosuhteiden muotoutumisessa. Luontokäsitykset heijastuvat yhteiskunnallisissa keskusteluissa ja päätöksenteossa, mutta ne ilmenevät myös suhtautumistavoissa, joita esimerkiksi perheet ja koulu lapsille ja nuorille välittävät.

Mielestäni tämänhetkiset yhteiskunnalliset keskustelut antavat hyvin ristiriitaista viestiä siitä, miten luontoa kohtaan tulisi toimia. Toisaalta uutisoidaan ilmastonmuutoksen uhasta ja painotetaan yksilöllisten ekotekojen tärkeyttä, mutta toisaalta samanaikaisesti korostetaan taloudellisen kasvun ja kuluttamisen merkityksellisyyttä.

Tästä näkökulmasta ekologisen luontosuhteen edistämisen kannalta merkitykselliseksi muodostuikin tuoda yhteiskunnalliseen keskusteluun mukaan vaihtoehtoisia tapoja jäsenellä ihmisen ja luonnon välistä suhdetta vallitsevan kulutuskeskeisen näkökulman lisäksi. Myös rohkaisevat esimerkit toisin tekemisestä sekä ekologiset esikuvat, roolimallit ja yhteisöt ovat tärkeitä ekologisen elämäntavan edistämässä.

Ympäristötiedon merkitys liittyy aineistossa etenkin siihen, että ympäristötiedon kautta ihmisillä on mahdollisuus liittää esimerkiksi ympäristöongelmat osaksi omia valintojaan ja niiden seurauksia. Ympäristötiedon kautta on mahdollista käsittää oma paikkansa osana luonnon kiertokulkua ja ymmärtää oma riippuvaisuutensa luonnosta. Näin on mahdollista löytää esimerkiksi omien kulutustottumusten muuttamiselle syvempi merkitys kuin pelkkä ulkoapäin annettujen ohjeiden noudattaminen.

Ympäristötiedon levittämisen suhteen merkityksellistä on se, miten tietoa levitetään ja miten ympäristöongelmista kerrotaan. Kerrotaanko esimerkiksi abstraktien uhkakuvien kautta vai pyritäänkö kytkemään luonto ihmisten ja ihmisyyhteisöjen elämään ja hyvinvointiin liittyväksi ja siten heille merkitykselliseksi asiaksi, jonka suhteen kaikkea toivoa ei ole vielä menetetty?

Ajattelen, että lapsille ja nuorille tulee tehdä mahdolliseksi luonnon kohtaaminen ja kokeminen heidän omilla elinympäristöissään, ja heille tulee opettaa kunnioittavaa ja empaattista suhtautumista luontoa kohtaan, mutta myös kertoa luonnon kiertokulusta ja ekologisesta kriisistä heille sopivilla tavoilla.

Ekologinen elämäntapa voi kohdata monenlaisia, sekä kulttuurisia että käytännöllisiä haasteita. Tutkimukseni tulosten perusteella vähähiilinen elämäntapamalli, jota ympäristöpoliittisissa keskusteluissa usein korostetaan, vaikuttaa tällä hetkellä moneltakin osin riittämättömältä ratkaisulta ekologiseen kriisiin. Monet vähähiiliset elämäntapakäytännöt, kuten joukkoliikenteen käyttäminen onnistuvat vain tietyissä elinympäristöissä, mutta niiden toteuttaminen voi esimerkiksi haja-asutusalueella asuttaessa olla hyvin haasteellista. Aineiston analyysi toi esille vähähiilisen elämäntapamallin kapeuden ja rajallisuuden, kun sitä yritetään käytännössä soveltaa erilaisiin elinympäristöihin ja elämäntilanteisiin.

Käytännössä haasteita voivat aiheuttaa esimerkiksi joukkoliikenteen vähäisyys, kierrätyspisteiden puuttuminen tai niiden liian pitkä etäisyys asuinpaikasta sekä ekologisten elämäntaparatkaisujen hintavuus. Lisätietoja ekologisten valintojen tekemiseen kaivattiin esimerkiksi sen suhteen, mikä olisi ekologisin energiavaihtoehto.

Erilaisista elämäntilanteista perhe-elämä ja pikkulapsiaika osoittautuivat ajanjaksoiksi, jotka voivat aiheuttaa ristiriitoja ja vaikeuksia ekologisille elämäntapapyrkimyksille. Jotkut kokivat myös työn ja oman arvomaailman yhteensovittamisen haastavaksi.

Haasteelliseksi muodostuivat myös ympäristötiedon ristiriitaisuus ja puute sekä sosiokulttuurisen tuen vähäisyys. Ekologinen elämäntapa ja luontosuhde jäävät usein kulttuurisesti marginaalisiksi, ja se voi osaltaan vaikeuttaa ekologisen elämäntavan toteuttamista.

Lisäksi ekologia elämäntapapyrkimyksiä saattaa haastaa myös stressi ja uupuminen, joita esimerkiksi elämäntavan monet idealit, ajan rajallisuus, kulttuurisen tuen vähäisyys ja ympäristöongelmien massiivisuus voivat aiheuttaa.

Toisaalta Lappi elinympäristönä myös tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia ja lähtökohtia ekologisille elämäntapapyrkimyksille aina vähähiilisestä, kaupunkimaisesta elämäntavasta luonnonläheisen maaseutuelämäntavan käytännöille perustuvaan elämäntapaan asti mikä kuvastaa hyvin ihmisten luontosuhteiden paikantuneisuutta ja käytännöllisyyttä. Toisaalta ekologisten elämäntapojen moninaisuus tuo esille myös sitä, miten erilaiset kulttuuriset luontokäsitykset muokkaavat ihmisten luontosuhteita ja elämäntapoja sekä heidän valintojaan ja asettavat myös omia vaatimuksiaan ihmisten elinympäristöille.

Ekologisten elämäntapojen edistämiseksi ja ympäristöpolitiikan kehittämisen lähtökohdaksi tulisikin ottaa entistä vahvemmin myös ihmisten erilaiset elinympäristöt ja elämäntilanteet. Tulisi pohtia tarkemmin, millaisia lähtökohtia ne tarjoavat ekologisemman luontosuhteen rakentamiselle ja ympäristövastuullisille elämäntavoille ja miten ekologisen elämäntavan esteitä voitaisiin madaltaa ja poistaa erilaisissa asuinympäristöissä ja elämäntilanteissa.

Laajemman kulttuurisen muutoksen sekä uudenlaisen, yhteiskunnallisen arvopohjan ja luontosuhteen luominen edellyttävät yksilöiden lisäksi luonnollisesti myös muiden toimijoiden, kuten valtioiden, kuntien, kaupunkien, kansalaisjärjestöjen, koulujen, yritysten, työyhteisöjen ja taloyhtiöiden laajaa panosta ja toimintaa sekä yhteistyötä. Vastuuta ekologisen kriisin ratkaisemisesta ei voida asettaa pelkästään yksilöiden harteille, vaan myös muiden toimijoiden osallistuminen ja vastuunkantaminen on välttämätöntä.

Väitän, että yhtä ainoaa ekologisen elämäntavan mallia, joka olisi sovellettavissa erilaisiin asuinympäristöihin ja elämäntilanteisiin, on mahdotonta osoittaa, koska ihmiset elävät arkeaan erilaisissa elinympäristöissä, jotka mahdollistavat ja rajoittavat heidän luontosuhteitaan ja elämäntapojaan eri tavoin. Tutkimukseni tulokset kannustavatkin suuntaamaan huomiota ihmisten ja ihmisyyhteisöjen luontosuhteiden ja elämäntapojen moninaisuuden ja moniulotteisuuden tutkimiseen ja siten kulttuurisensitiivisemmän ympäristöpolitiikan kehittämiseen ja vahvistamiseen.

Väitöskirjan tiedot:

Sanna Ovaskainen: Ekologisen elämäntavan mahdollisuudet ja rajat Lapissa. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 255. ISBN 978-952-337-140-8 ISSN 1796-6310. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2019.

Elektronisen väitöskirjan pysyvä osoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-140-8>